

Jagna Rita Sobel

**SFRAGISTYKA PLEBANÓW
ŚLĄSKICH KOŚCIOŁÓW PARAFIALNYCH
W CZASACH PRZEDHUSYCKICH
(DO 1419 ROKU)**

**Sfragistyka plebanów śląskich
kościółów parafialnych
w czasach przedhusyckich
(do 1419 roku)**

Jagna Rita Sobel

SFRAGISTYKA PLEBANÓW ŚLĄSKICH
KOŚCIOŁÓW PARAFIALNYCH
W CZASACH PRZEDHUSYCKICH
(DO 1419 ROKU)

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Jagna Rita Sobel
Uniwersytet Wrocławski
ID <https://orcid.org/0000-0002-1345-703X>
✉ jagna.sobel2@uwr.edu.pl

Copyright by Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych & Jagna Rita Sobel, 2025

Recenzenci
prof. dr hab. Rościsław Żerelik
dr hab. Bożena Czwojdrak, prof. UŚ

Opracowanie redakcyjne
Magda Kowalewicz

Projekt okładki
Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8368-311-9 (druk)
ISBN 978-83-8368-312-6 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383683126>

Na okładce wykorzystano pieczęcie Jakuba Engilgeriego, proboszcza w Świdnicy, pierwsza – z 15 VI 1362 r. (sygn. Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 67 nr 380 (406)), druga – z września 1369 r. (sygn. Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 84 nr 97 (124)), fot. Jagna Rita Sobel

Dofinansowano ze środków funduszu na rzecz badań naukowych i komercjalizacji ich wyników Uniwersytetu Wrocławskiego.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp.....	9
Rozdział I. Elementy formalne pieczęci.....	21
1.1. Uwagi ogólne	21
1.2. Kształt pieczęci	22
1.3. Rozmiar pieczęci.....	23
1.4. Barwa wosku.....	25
1.5. Sposób mocowania pieczęci do dokumentu.....	26
1.6. Wygląd odwrocia.....	27
Rozdział II. Inskrypcje napieczętne.....	29
2.1. Uwagi ogólne	29
2.2. Krój pisma epigraficznego.....	30
2.3. Treść legend	33
2.4. Abrewiacje i znaki specjalne	39
2.5. Funkcje legend.....	40
2.6. Pozostałe inskrypcje	42
Rozdział III. Ikonografia pieczęci	43
3.1. Typy pieczęci proboszczowskich i ich chronologia.....	43
3.2. Pieczęcie ze znakami osobistymi dysponenta	48
3.2.1. Pieczęcie onomastyczne	48
3.2.2. Pieczęcie herbowe	50
3.3. Pieczęcie ze znakami zakonnymi	56
3.4. Pieczęcie z motywami hagiograficznymi.....	58
3.4.1. Pieczęcie z postaciami świętych	59
3.4.2. Pieczęcie z atrybutem/symbolem świętego	64

3.4.3. Pieczęcie ze scenami biblijnymi.....	65
3.4.4. Inne elementy na pieczęciach z motywami hagiograficznymi.....	66
3.5. Podtypy mieszane – pieczęcie z postacią świętego i znakiem osobistym dysponenta lub znakiem zakonnym.....	69
3.6. Inne.....	70
Rozdział IV. Funkcjonowanie pieczęci.....	73
4.1. Ikonosfera proboszczów śląskich jako źródło motywów dla wyobrażeń napieczętych sigillów plebańskich.....	73
4.2. Trwałość motywów na pieczęciach proboszczów w obrębie parafii.....	88
4.3. Funkcjonowanie tłoków pieczętnych. Przypadki ich wymiany i przekazywania następcom na parafii.....	90
Zakończenie.....	97
Bibliografia.....	101
Spis tabel i schematów.....	117
Streszczenie.....	119
Summary.....	121
Indeks osobowy.....	123

Wykaz skrótów

AmOp.	– Archiv města Opava
AP Wr.	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu
inv.č.	– inventární číslo
Katalog	– Jagna Rita Sobel, <i>Katalog pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych do 1419 roku</i> , Kraków 2024
LCI	– <i>Lexikon der christlichen Ikonographie</i>
NA Praha	– Národní archiv v Praze
rep.	– repozytura
ŘM	– Maltézští rytíři – české velkopřevorství
sign.	– signatura
SOkA Opava	– Státní okresní archiv v Opavě
SR	– <i>Regesten zur schlesischen Geschichte</i>
SÜb	– <i>Schlesisches Urkundenbuch</i>
sygn.	– sygnatura
tab.	– tabela
tabl.	– tablica

Wstęp

Badania nad klerem średniowiecznego Śląska mają długą tradycję i sięgają czasów II wojny światowej, a w ostatnich dziesięcioleciach przeżywają swoisty renesans¹. Dociekania te koncentrują się głównie na aspekcie prozopograficznym, rozpoznając społeczne pochodzenie duchownych, ich wykształcenie, materialne podstawy ich bytu czy wreszcie przebieg karier, choć w ostatnim czasie widoczne jest również zainteresowanie kulturą materialną śląskiego kleru². Podstawę źródłową tych badań stanowią w znakomitej większości źródła archiwalne, głównie dokumentowe, w tym m.in. dyplomy, testamenty, inwentarze majątków czy księgi inkorporacji. Marginalnie natomiast wykorzystywane są w tych pracach źródła sfragistyczne, a więc pieczęcie, które należały do duchownych.

Współczesna historiografia już dawno doceniła wartość tej grupy źródeł dla badań nad mentalnością ich właścicieli. Zasadza się ona na przekazie ikonograficznym pieczęci, realizowanym poprzez obecne na nich

¹ Robert Samulski, *Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung des Breslauer Domkapitels im Mittelalter bis zum Tode des Bischofs Nanker (1341)*, Tl. 1, Weimar 1940; Kazimierz Dola, *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Lublin 1983; Henryk Gerlic, *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice 1993; Ewa Wólkiewicz, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje – organizacja – skład osobowy (1386–1477)*, Opole 2004; *e a d e m*, *Proletariusze modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020; Stanisław Jujeczka, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006. Wspomniany nurt badawczy jest również popularny poza Śląskiem, zob. np. Marcin Sumowski, *Duchowni i mieszczanie. Kler niższy w społeczeństwie późnośredniowiecznych miast pruskich*, Toruń 2022.

² Wólkiewicz, *Proletariusze modlitwy?*

wyobrażenia, za pomocą języka symboli komunikujących określone treści, odzwierciedlających cechy i wartości istotne dla dysponenta³. Już Zenon Piech w latach 90. ubiegłego stulecia dostrzegł pełnioną przez wyobrażenia napieczętne funkcję propagandową, zwaną również informacyjną⁴, choć pierwszą pracą w polskiej historiografii dotyczącą ikonografii pieczęci była książka Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego poświęcona sfragistyce książąt mazowieckich⁵. Zagadnieniu tejże ikonografii przyglądali się w kolejnych latach następni badacze, m.in. Marek L. Wójcik⁶, Przemysław

³ Zenon Piech, *Pieczęć jako źródło ikonograficzne. Ze studiów nad ikonografią historyczną*, „Sfragističnij Šoričnik”, 5 (2015), s. 21–87.

⁴ Idem, *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993, s. 11. Zob. też: idem, *Czy ikonografia historyczna powinna być nauką pomocniczą historii?*, [w:] *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 roku profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. Mieczysław Rokosz, Kraków 1995, s. 119–141 (w szczególności s. 133 i przyp. 40); idem, *Znak jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, cz. 2, red. Jacek Staszewski, Gdańsk–Toruń 1995, s. 245–258; idem, *Prawda, konwencja i treści ideowe w polskich źródłach ikonograficznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 128 (2001), s. 9–31; idem, *Źródła ikonograficzne w badaniach historyka mediewisty*, [w:] *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. Wojciech Fałkowski, Warszawa 2001, s. 187–201; idem, *Jakiej ikonografii potrzebują historycy?*, [w:] *Dzieło sztuki. Źródło ikonograficzne, czy coś więcej? Materiały sympozjum XVII Powszechnego Zjazdu Historyków w Krakowie, 15–18 września 2004*, red. Marcin Fabiański, Warszawa 2005, s. 19–36; idem, *Pieczęć jako źródło*; Tomasz Kałuski, *Badania nad wizualnością pieczęci w Europie Zachodniej i w Polsce. Główne kierunki i nowe możliwości interpretacji*, „Sfragističnij Šoričnik”, 3 (2012), s. 262–270; idem, *Semiotyka w badaniach sfragistycznych*, [w:] *Znaki i symbole w przestrzeni publicznej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. Aleksandra Jaworska, Robert Jop, Katarzyna Madejska, Warszawa 2016, s. 11–19.

⁵ Stefan Krzysztof Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

⁶ Marek L. Wójcik, *Pieczęcie cystersów jemielnickich do połowy XVI wieku*, [w:] *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. Piotr Dymmel, Lublin 1998, s. 31–37; idem, *Herby, hełmy i klejnoty. Uniwersalne i swoiste treści obrazowe pieczęci rycerstwa śląskiego*, [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu Zachodnim, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku*, red. Agnieszka Chlebowska, Agnieszka Gut, Warszawa 2008, s. 49–66; idem, *Pieczęć Ottona von Kittlitz. Osobliwy zabytek sfragistyki rycerskiej z końca XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 65 (2010), 1, s. 3–20; idem, *Śląskie baktriany. Próba interpretacji symboliki wielbłąda w heraldyce rycerstwa śląskiego na przykładzie czternastowiecznych pieczęci rodzin von Exau i von Grebelwitz*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne”, 3 (7) (2011), s. 66–76; idem, *Rogi, haki czy widłaki? O właściwą postać herbu śląskich Landeskronów w średniowieczu, czyli raz jeszcze o sfragistyce w służbie heraldyki*, [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia – metody*

Wiszewski⁷, Agata Tarnas-Tomczyk⁸, Joanna Banik⁹, Beata Marcisz-Czapla¹⁰, Ewa Kozaczkiewicz¹¹, Bożena Małachowska¹², Tomasz Kałuski¹³,

- badan – interpretacje, red. Zenon Piech, Warszawa 2015, s. 413–433; *idem*, *Pieczęcie klasztoru Premonstratensek w Czarnowśach*, [w:] *Sztuka dawnego Opola*, red. Bogusław Czechowicz, Joanna Filipczyk, Andrzej Kozieł, Opole 2018, s. 27–44.
- ⁷ Przemysław Wiszewski, *Średniowieczna śląska pieczęć klasztorna jako środek przekazu informacji (XIII – 1 połowa XVI w.)*, [w:] *Pieczęć w Polsce*, s. 11–29; *idem*, *Elementy natury na wizerunkach wybranych średniowiecznych pieczęci śląskich*, [w:] *Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. Wojciech Iwańczak, Krzysztof Bracha, Warszawa 2000, s. 73–88; *idem*, *Średniowieczne księżne śląskie wobec świata – świadectwa sfragistyczne*, [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. Wojciech Dzeduszycki, Jacek Wrzesiński, Poznań 2003 (*Funeralia Lednickie*, t. 5), s. 149–157; *idem*, *Między konwencją, polityką i modą. Średniowieczne śląskie pieczęcie miejskie z wizerunkami świętych*, [w:] *Formuła, archetyp, konwencja w źródle historycznym. Materiały z IX Sympozjum Nauk Dających Poznawać Źródła Historyczne*, Kazimierz Dolny, 14–15 grudnia 2000 r., red. Artur Górak, Krzysztof Skupieński, Lublin–Radzyń Podlaski–Siedlce 2006, s. 263–312.
- ⁸ Agata Tarnas-Tomczyk, *Znaczenie herbów umieszczonych na pieczęci biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbnej. Przyczynek do genezy godła diecezji wrocławskiej*, [w:] *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Mateusz Goliński, Stanisław Rosik, Wrocław 2001 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 2306, *Historia* 152), s. 100–118.
- ⁹ Joanna Banik, *Ikonografia pieczęci śląskich Pogorzeliów*, [w:] *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*, red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski, Wrocław 2002 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 2478, *Historia* 169), s. 371–379.
- ¹⁰ Beata Marcisz-Czapla, *Pieczęcie biskupów lubuskich*, „*Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny*”, 11 (2004), s. 49–98; *eadem*, *Święci w ikonografii nowożytnych pieczęci klasztornych na Śląsku*, [w:] *Człowiek – obraz – tekst. Studia z historii średniowiecznej i nowożytnej*, red. Marek L. Wójcik, Dzierżoniów 2005, s. 89–107.
- ¹¹ Ewa Kozaczkiewicz, *Ikonografia średniowiecznych pieczęci krakowskich kanoników katedralnych*, [w:] *Kultura religijna i społeczna Małopolski od XIII do XVI wieku*, red. Wiktor Szyborski, Janusz Kozioł, Tarnów 2011, s. 123–151.
- ¹² Bożena Małachowska, *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740*, Katowice 2013, s. 114–230, sbc.org.pl/Content/101026/doktorat3356.pdf (dostęp: 22 I 2024), [niepublikowana rozprawa doktorska].
- ¹³ Tomasz Kałuski, *Pieczęcie cechów na ziemiach księstwa głogowskiego do połowy XIX wieku. Geneza i symbolika*, Warszawa 2013, s. 55–85; *idem*, *Imago abbatis na pieczęciach śląskich cystersów w średniowieczu*, [w:] *Dzieje i kultura cystersów w Polsce*, t. 2, red. Marcin Starzyński, Dariusz Tabor, Kraków 2018, s. 395–415; Tomasz Kałuski, Ilona Matejko[-Peterka], *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiaconatu głogowskiego (XVIII–XX w.)*, [w:] *Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. Agnieszka Gut, Paweł Gut, Warszawa 2012, s. 149–170.

Ilona Matejko-Peterka¹⁴ czy pisząca te słowa¹⁵, których trud zaowocował rozważaniami nad ikonografią sigillów różnych grup dysponentów. Mnogość tych prac i rozpiętość podejmowanych w nich zagadnień dowodzą, iż nie można pomijać źródeł sfragistycznych w badaniach nad poszczególnymi grupami społecznymi minionych epok.

Stan badań nad działem sfragistyki, obejmującym pieczęcie proboszczowskie, tak w polskiej, jak i zagranicznej historiografii rysuje się nader skromnie. Dotychczasowy dorobek w tym zakresie podsumowywałam już w innych publikacjach¹⁶, stąd też ograniczę się tutaj jedynie do przywołania i uzupełnienia sformułowanych wcześniej wniosków.

Sigilla plebańskie do niedawna nie spotykały się z zainteresowaniem w naszej rodzimej historiografii. Pieczęcie trzech proboszczów opublikował w 1899 r. Franciszek Piekosiński¹⁷. W wydany w roku 1960 pierwszym polskim podręczniku sfragistyki Marian Gumowski nie poświęcił tej tematyce nawet osobnego fragmentu – pokrótce omówił te pieczęcie razem z innymi sigillami niższego duchowieństwa, słusznie jednak oceniając różnorodność eksponowanych na nich wyobrażeń jako „bardzo dużą”¹⁸. Sformułowane tam spostrzeżenia powtórzył sześć lat później w niemieckojęzycznym podręczniku polskiej sfragistyki¹⁹.

Brak wyczerpujących badań nad interesującą nas grupą źródeł skutkował jej pomijaniem lub marginalizowaniem jej znaczenia w większości

¹⁴ Ilona Matejko-Peterka, *Książęta, pieczęcie i władza. Studium ze sfragistyki Piastów legnicko-brzeskich*, Warszawa 2016, s. 36–89.

¹⁵ Jagna Rita Sobel, *Proroctwo legnickiej tragedii? Głos w dyskusji nad symboliką pieczęci księżnej Anny Przemyślidki*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 76 (2021), 3, s. 31–57; *e a d e m*, *Sceny biblijne na średniowiecznych pieczęciach śląskich proboszczów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 118 (2022), s. 413–438; *e a d e m*, *Fantastyczne stwory i bestie w ikonografii średniowiecznych pieczęci rycerstwa śląskiego*, [w:] *Fantastyczne stwory i bestie w dziejach i kulturze od antyku po czasy najnowsze*, red. Jagna Rita Sobel, Marek L. Wójcik, Kraków 2025, s. 193–212.

¹⁶ *E a d e m*, *Pieczęcie proboszczów – zapomniany dział sfragistyki. Przyczynek do badań nad pieczęciami kleru parafialnego na przykładzie pięciu sigillów śląskich plebanów z początku XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 75 (2020), 1, s. 32–39; *e a d e m*, *Katalog pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych do 1419 roku*, Kraków 2024 (dalej: *Katalog*), s. 13–18.

¹⁷ Franciszek Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1: *Doba piastowska*, Kraków 1899, s. 234, nr 415 (pieczęć plebana Jakuba z 1345 r.); s. 249, nr 460 (pieczęć Domasława, plebana w Nieparcie, z 1362 r.); s. 267, nr 517 (pieczęć Janisława, plebana bieckiego, z 1375 r.).

¹⁸ *Sfragistyka*, oprac. Marian Gumowski, Marian Haisig, Sylwiusz Mikucki, Warszawa 1960, s. 215–216.

¹⁹ Marian Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, Graz 1966, s. 77.

syntez nauk pomocniczych historii, wykorzystywanych w dydaktyce akademickiej. Lakonicznie o źródłach tych wspomniął Władysław Semkowicz w swojej *Encyklopedii nauk pomocniczych historii*²⁰. Piszą o nich autorzy kompendiów z zakresu archiwistyki: Robert Romuald Kufel²¹ oraz Kazimiera Chojnacka²². Pieczęci proboszczów nie uwzględniają już natomiast *Zarys nauk pomocniczych historii* Aleksandra Gieysztora²³ oraz podręcznik pióra Józefa Szymańskiego²⁴.

W polskiej historiografii brakowało również studiów analitycznych nad pieczęciami proboszczowskimi. Niewielkie przyczynki na ich temat stały się udziałem Kazimierza Bobowskiego²⁵, Jana Pakulskiego²⁶, Jacka Pierzaka²⁷ i Leszka Krudysza²⁸.

Niewiele lepiej wyglądają badania nad sfragistyką plebańską u naszych zachodnich i południowych sąsiadów. W historiografii niemieckiej wypowiedział się, choć lakonicznie, Wilhelm Ewald już w 1914 r., publikując także reprodukcje kilku odcisków²⁹. Równie zwięźle wyraził się na temat tych sigillów Erich Kittel³⁰. Niewiele więcej uwagi poświęciła im autorka współczesnego niemieckiego podręcznika sfragistyki Andrea Stieldorf, skupiając się przede wszystkim na kwestiach dotyczących napieczętej ikonografii³¹. Pojedyncze studia analityczne na temat pieczęci należących

²⁰ Władysław Semkowicz, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków 2011, s. 135, 143.

²¹ Robert Romuald Kufel, *Kancelaria, registratura i archiwum parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*, Zielona Góra 2011, s. 45–46.

²² Kazimiera Chojnacka, *Opracowywanie pieczęci*, [w:] *Metodyka pracy archiwalnej*, red. Stanisław Nawrocki, Stanisław Sierpowski, Poznań 2004, s. 109.

²³ Aleksander Gieysztor, *Zarys nauk pomocniczych historii*, t. 1, Warszawa 1948, s. 91.

²⁴ Józef Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2012, s. 623.

²⁵ Kazimierz Bobowski, *Dawne pieczęcie na Pomorzu Zachodnim. Zabytki prawa i kultury z epoki Gryfitów*, Szczecin 1989, s. 118–119.

²⁶ Jan Pakulski, *Pieczęcie instytucji kościelnych i duchowieństwa*, [w:] *Dzieje diecezji włocławskiej*, t. 1: Średniowiecze, red. Andrzej Radziwiński, Włocławek 2008, s. 152–153.

²⁷ Jacek Pierzak, *Średniowieczny tłok pieczętny odkryty przy kościele pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła w Gieble, woj. śląskie*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Śląskiego”, 6 (2014), s. 203–216.

²⁸ Leszek Krudysz, *A Unique 14th Century Seal-Matrix from Giebło, Zawiercie District*, „Archaeologia Polona”, 59 (2021), s. 139–154.

²⁹ Wilhelm Ewald, *Siegelkunde*, München–Berlin 1914 [reprint: München–Wien 1972], s. 219; tabl. 39, nr 6, 8–10.

³⁰ Erich Kittel, *Siegel*, Würzburg 1970 (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätenfreunde, Bd. 11), s. 410–411.

³¹ Andrea Stieldorf, *Siegelkunde. Basiswissen*, Hannover 2004 (Hahnsche Historische Hilfswissenschaften, Bd. 2), s. 72.

do proboszczów przeprowadzili natomiast Michael Gosmann³² oraz Enno Bünz (również we współpracy z Petrem Kubínem)³³.

Nieco bardziej wnikliwych studiów dostarczają nam czescy badacze. W sprawie sigillów plebańskich dość szeroko wypowiedzieli się Jarmila Krejčíková i Tomáš Krejčík, omawiając sfragistykę kościelną³⁴. Spostrzeżeń tych T. Krejčík nie powtórzył już jednak w wydanej niespełna dekadę później rudymentarnej monografii *Pečet' v kultuře středověku*, oceniając je w niej jako „zazwyczaż skromne”³⁵. O sigillach plebanów nie zapomniał również nadmienić autor najnowszego czeskiego podręcznika sfragistyki Karel Maráz, chociaż zamieścił w nim rozważania dotyczące wyłącznie zabytków XVIII-wiecznych³⁶. O tych z okresu średniowiecza pisał z kolei w osobnym artykule³⁷. Wcześniej krótkie studium na temat nowożytnych sigillów proboszczów z Koryčan i okolic opracował natomiast Karel Müller³⁸.

Z niewielkim zainteresowaniem spotkały się pieczęcie plebanów w nauce europejskiej. W historiografii słowackiej zajmował się nimi Miroslav Glejtek³⁹, w rumuńskiej – Alexandru Ștefan⁴⁰,

³² Michael Gosmann, *Ein Siegelstempel des Pfarrers Friedrich von Hüsten (um 1300) im Arnsberger Stadtarchiv*, „Jahrbuch Hochsauerlandkreis. Berichte, Erzählungen, Aufsätze, Gedichte”, 8 (1992), s. 37–39.

³³ Enno Bünz, Petr Kubín, *Sigillum Petri plebani de Glathovia. Ein spätmittelalterliches Pfarrersiegel aus Klattau (Böhmen)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde”, 50 (2004), s. 35–45; Enno Bünz, *Spätmittelalterliche Pfarrei- und Pfarrersiegel*, [w:] *Das Siegel. Gebrauch und Bedeutung*, Hrsg. Gabriela Signori, Darmstadt 2007, s. 31–43; *idem*, *Die mittelalterliche Pfarrei. Ausgewählte Studien zum 13.–16. Jahrhundert*, Tübingen 2017 (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation, 96), s. 334–351 (rozdział pt. *Spätmittelalterliche Pfarrei- und Pfarrersiegel*).

³⁴ Jarmila Krejčíková, Tomáš Krejčík, *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989, s. 63–66.

³⁵ Tomáš Krejčík, *Pečet' v kultuře středověku*, Ostrava 1998, s. 248.

³⁶ Karel Maráz, *Sfragistika. Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*, Brno 2014, s. 104.

³⁷ *Idem*, *K pečetím farního kléru v českých zemích v letech 1283–1310*, [w:] *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*, red. Pavel Křáfl, Praha 2008 (Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea, vol. 19), s. 623–629.

³⁸ Karel Müller, *Pečetí koryčanských farářů v 17.–19. století*, „Archivní Sborník”, 11 (2005), s. 10–15.

³⁹ Miroslav Glejtek, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*, Hradec Králové 2013, s. 181–182; *idem*, *Texty na stredovekých cirkevných pečatiach uhorskej proveniencie (11.–16. storočie)*, [w:] *Inskrypcje na pieczęciach*, s. 56.

⁴⁰ Alexandru Ștefan, *Der Siegelstempel und die Siegel des Kronstädter Pfarrers Johannes Reudel*, „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 41 (112) (2018), s. 33–41; *idem*, *Practici sigilare în mediul parohial brașovean din a doua jumătate a secolului al*

w brytyjskiej zaś – Elizabeth New⁴¹.

Badania na temat będących przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy średniowiecznych sigillów należących do plebanów kościołów parafialnych z terenu Śląska sięgają wprawdzie XIX w., jednak publikacja poświęconych im prac ustaje wraz z końcem lat 30. XX w. Przegląd osiągnięć na tym polu rozpocząć wypadnie od katalogów Alwina Schultza i Paula Pfotenhauera, w których znalazły się także reprodukcje pojedynczych odcisków typariuszy proboszczów⁴². Wydawnictwa te mają jednak charakter wyłącznie edycji źródłowych, pozbawionych dogłębszej analizy naukowej – taką przyniósł dopiero opublikowany w 1935 r. artykuł pióra Helene Krahmer, która pisząc o śląskich pieczęciach kościelnych z okresu do 1319 r., zajęła się również sigillami plebanów⁴³. Najszerzej dotychczas, choć zaledwie na niespełna czterech stronach, wypowiedział się w następnym roku M. Gumowski: w swoich rozważaniach na temat śląskiej sfragistyki kościelnej wyodrębnił on również pieczęcie niższego duchowieństwa, w tym proboszczów⁴⁴.

Już ten pobieżny przegląd dokonań w rodzimej i obcej nauce ukazuje palącą potrzebę naukowych dociekań nad wspomnianym działem sfragistyki. Potrzeba ta skłoniła mnie do podjęcia badań nad pieczęciami należącymi do plebanów śląskich kościołów parafialnych w średniowieczu. Analizy pierwszych pięciu sigillów uwierzytelniających dyplom z 1312 r. dokonałam w artykule opublikowanym w 2020 r.⁴⁵ W następnych pracach zajęłam się wybranymi problemami ikonografii interesujących mnie pieczęci, zjawiskiem wymiany typariuszy przez proboszczów oraz

XV-lea, [w:] *Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV–XVIII)*, ed. Monica Dejan, Suceava 2020, s. 45–56; *idem*, *Seals of Transylvanian Saxon Parish Priests from the First Half of the 16th Century*, [w:] *Common Man, Society and Religion in the 16th century. Piety, Morality and Discipline in the Carpathian Basin*, ed. Ulrich A. Wien, Göttingen 2021 (Refo 500 Academic Studies, vol. 67), s. 65–77.

⁴¹ Elizabeth New, *Signs of Community or Marks of the Exclusive? Parish and Guild Seals in Later Medieval England*, [w:] *The Parish in Late Medieval England*, ed. Clive Burgess, Eamon Duffy, Donington 2006, s. 122–128.

⁴² Alwin Schultz, *Die schlesischen Siegel bis 1250*, Breslau 1871, s. 12, tabl. 6, nr 46; Paul Pfotenhauer, *Die schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879, s. 19, tabl. 12, nr 84; tabl. 13, nr 98–99, 102.

⁴³ Helene Krahmer, *Beiträge zur Geschichte des geistlichen Siegels in Schlesien bis zum Jahre 1319*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”, 69 (1935), s. 1–39.

⁴⁴ Marian Gumowski, *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [w:] *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936 [reprint: Kraków 2013], s. 314–317.

⁴⁵ Sobel, *Pieczęcie proboszczów*.

metodami katalogowania omawianych zabytków⁴⁶. Równocześnie przeprowadzałam kwerendy archiwalne zmierzające do zebrania możliwie jak najpełniejszej liczby owych artefaktów od najstarszych zachowanych zabytków do 1419 r. Ich efektem jest katalog pieczęci proboszczów śląskich, obejmujący 77 zabytków znanych ze 133 odcisków⁴⁷. Badania nad średniowieczną sfragistyką plebańską na Śląsku nie powinny jednak ograniczać się wyłącznie do skatalogowania zachowanego materiału, pozostała jeszcze bowiem potrzeba jego dogłębnej analizy. Odpowiedzią na ten brak jest właśnie niniejsza praca.

Jej podstawę źródłową stanowi materiał sfragistyczny zebrany we wspomnianym katalogu. Obejmuje on *sigilla* proboszczów, a więc „pasterzy własnych parafii, sprawujących swój urząd pod zwierzchnictwem biskupa diecezji”⁴⁸. Jak zaznaczono we wstępie do tej edycji, „kryterium doboru tych zabytków stanowił potwierdzony źródłowo fakt piastowania przez ich dysponentów godności plebana w momencie użytkowania danego typariusza, bez względu na to, czy została ona wymieniona w tekście obecnej na nim napieczętej legendy”⁴⁹.

⁴⁶ *Eadem*, *Sceny biblijne; eadem*, *Zmienność pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych w średniowieczu (do 1419 roku)*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne”, 14 (18) (2022), s. 56–82; *eadem*, *Z badań nad średniowiecznymi pieczęciami proboszczów śląskich kościołów parafialnych. Typologia – projekt katalogu – przykład sigillum Jakuba Engilgeriego*, [w:] *Pieczęcie w archiwach, bibliotekach i muzeach. Charakterystyka zbiorów, metody opracowania, konserwacja*, red. Paweł Gut, Marcin Hlebionek, Jagoda Jankowska, Warszawa 2023, s. 319–340; *eadem*, *Ikonografia średniowiecznych pieczęci plebanów kościołów parafialnych z terenów biskupiego księstwa nyskiego*, „Nyskie Szkice Muzealne”, 17 (2024), s. 205–221; *eadem*, *Jak badać ikonografię średniowiecznych pieczęci plebanów śląskich?*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 79 (2024), 2, s. 37–53; *eadem*, *Średniowieczne pieczęcie plebanów z księstwa świdnicko-jaworskiego (do 1419 roku)*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe księstwa świdnicko-jaworskiego*, red. Andrzej Kozieł, Dobiesław Karst, Arkadiusz Muła, Wrocław 2024, s. 85–105.

⁴⁷ Katalog.

⁴⁸ Józef Krukowski, *Proboszcz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. Edward Gilewicz, Lublin 2012, s. 412–414. Podobną definicję („Pfarrer wird derjenige Geistliche genannt, welcher über die Gläubigen eines bestimmten Bezirkes unter der Aufsicht und mit Bevollmächtigung des Bischofs die selbständige Seelsorge ausübt”) sformułowano już pod koniec XIX w., zob. *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften*, red. Joseph Hergenröther, Franz Kaulen, Bd. 9, Freiburg im Breisgau 1895, s. 1953. Zob. też: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 8, red. Tadeusz Gadacz, Bogusław Milerski, Warszawa 2003, s. 261.

⁴⁹ Katalog, s. 19.

Obszar poszukiwań owych artefaktów objął zarówno archiwa polskie, jak i zagraniczne. Najwięcej pieczęci poddanych analizie przechowywanych jest w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu⁵⁰. Niewiele mniej odnajdujemy w zbiorach wrocławskiego Archiwum Archidiecezjalnego⁵¹. Pojedyncze zabytki znajdują się w Archiwach Państwowych w Bydgoszczy⁵², Katowicach (w oddziale w Raciborzu)⁵³ i Opolu⁵⁴, a także w Archiwum Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kłodzku⁵⁵. *Sigilla* śląskich plebanów przechowywane są również w czeskich instytucjach: Archiwum Narodowym w Pradze (w zespole „Maltézští rytíři – české velkopřevorství”)⁵⁶ oraz archiwum w Opawie⁵⁷. Kwerenda w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie przyniosła natomiast wynik negatywny.

Z oczywistych względów ramy chronologiczne i terytorialne niniejszej monografii pokrywają się z tymi zastosowanymi we wzmiarkowanym katalogu. Te pierwsze wyznaczają lata 1228–1419. Pierwsza data nie wymaga szerszego komentarza, gdyż określa ona moment wystawienia dokumentu Henryka Brodatego, przy którym zachowała się najstarsza

⁵⁰ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: AP Wr.), Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557, 562; Rep. 3, nr 410 (385), 423 (395); Rep. 66, nr 43 (51), 71 (78), 87 (94), 128 (134), 234 (235), 251 (252), 256 (257), 258 (259), 274; Rep. 67, nr 314 (341), 379 (405), 380 (406), 381 (407a), 386 (411); Rep. 71, nr 26 (28); Rep. 76, nr 71 (83); Rep. 83, nr 41 (60); Rep. 84, nr 97 (124); Rep. 88, nr 13 (45), 48 (74a), 51 (76), 54 (79); Rep. 91, nr 32 (40), 208 (218), 257 (267), 340 (348), 346 (345); Rep. 102, nr 6, 31, 37, 60, 70, 302; Rep. 103, nr 21, 22; Rep. 116, nr 184 (183), 197 (196); Rep. 123, nr 46, 76; Rep. 125, nr 132 (148), 142 (158), 263 (277), 266 (280), 181 (196); Rep. 132a (Depozyt parafii w Lwówku Śląskim), nr 13.

⁵¹ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a, A 35b, AA 68, C 8, C 15, C 17, CC 11, CC 18, CC 19, DD 58, F 18, F 22, GG 39, GG 69, KK 5, KK 6, KK 17, KK 18, M 41, R 53b, T 4, T 5, T 25, Y 1, YY 4, YY 9, YY 10; Dokumenty oznaczone sygnaturami chronologicznymi, 21 III 1318, 2 IX 1367, 29 XI 1382; Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298, 15 VII 1356; Dokumenty parafii w Kozuchowie, 23 II 1311, 8 V 1394, 9 XII 1409; Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311, 26 VII 1403, 13 IV 1414, 19 I 1419.

⁵² Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31.

⁵³ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu, Akta miasta Raciborza, nr 7.

⁵⁴ Archiwum Państwowe w Opolu, Akta miasta Głubczyc, nr 13.

⁵⁵ Archiwum Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kłodzku, sygn. 123 (dawna sygn.: A.8.I).

⁵⁶ Národní archiv v Praze, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, nr 152, 228–229, 364, 788, 796, 1719, 1729, 1738.

⁵⁷ Státní okresní archiv v Opavě, Archiv města Opava, inv.č. 193, sign. IV/4.

znana dziś pieczęć plebana ze Śląska należąca do Henryka, proboszcza we Wleniu⁵⁸. Rok 1419 wiąże się z kolei z dotarciem zawieruchy wojen husyckich na Śląsk, które miały negatywne skutki w późnośrednio-wiecznej historii Śląska i otworzyły w niej nowy rozdział, naznaczony w kolejnych dziesięcioleciach konfliktem pomiędzy Maciejem Korwinem a Jerzym z Podiebradów⁵⁹. Szczególnie wyraźne piętno wydarzenia te odcisnęły na losach diecezji wrocławskiej, przynosząc poważne problemy gospodarcze. Destabilizacji uległa także jej sieć parafialna, a wielu duchownych utraciło materialne podstawy swego bytu⁶⁰. W dotychczasowej historiografii cezura ta została wykorzystana jeszcze w innej pracy z zakresu sfragistyki⁶¹.

Ramy terytorialne pracy wyznaczone zostały natomiast granicami szeroko pojętego Śląska, obejmującego zarówno Dolny Śląsk (właściwy), Środkowy (Opolski) oraz Górny, jak również Śląsk Opawski i ziemię kłodzką. Trafnie taką delimitację opisał niedawno Marek L. Wójcik, określając Śląsk jako „krajną rozciągającą się od Łużyc aż po przedpola Krakowa, wciśniętą między Wielkopolskę a ziemię czeską i morawską”⁶². Tak wytyczone ramy, wykraczające poza granice średniowiecznej die-

⁵⁸ AP Wr., Rep. 91, nr 32 (40). Zob. też: Katalog, nr 61.

⁵⁹ Kazimierz Doła, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1: Średniowiecze, Opole 1996 (Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, nr 9), s. 113–114; Rościśław Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2364), s. 94–100; Waław Korta, *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003, s. 173–177, 183–185; Józef Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1: Średniowiecze, cz. 3: 1417–1520, Warszawa 2005, s. 91–96; Wojciech Mrozowicz, *Dolny Śląsk w latach 1327–1526*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. Wojciech Wrzesiński, Wrocław 2006 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2880), s. 114–123; Martin Čapský, *Górny Śląsk w okresie późnego średniowiecza (1327–1526)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. Joachim Bahlcke, Dan Gawrecki, Ryszard Kaczmarek, Gliwice 2011, s. 128–134.

⁶⁰ Wincenty Urban, *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959, s. 150–151, 156; Kazimierz Doła, *Problemy kościelno-duszpasterskie w diecezji wrocławskiej w XV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 41 (1986), 4, s. 518; Mandziuk, *Historia Kościoła*, t. 1, cz. 3, s. 96–99. O znaczeniu rabunków w wojnach husyckich zob. Jarosław Nikodem, *Spojrzenie na wojny husyckie z perspektywy ludzi i społeczeństwa*, [w:] *Wojny i konflikty w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. Aspekty społeczne i kulturowe*, red. Antoni Barciak, Katowice–Zabrze 2020 (Kultura Europy Środkowej, t. 23), s. 41–42.

⁶¹ Marek L. Wójcik, *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. 1, Kraków–Wrocław 2018, s. 24.

⁶² *Ibidem*, s. 28.

cezi wrocławskiej, pozwoliły uwzględnić we wspomnianym katalogu znacznie większą liczbę zabytków, co przy dość znacznych deficytach w tym zakresie stwarza o wiele korzystniejszą podstawę do analiz przedstawianych w niniejszej pracy.

Podobnie jak w katalogu, tak i tutaj pod pojęciem plebana śląskiego rozumiem duchownego mającego w swej pieczy parafię znajdującą się na terytorium Śląska w nakreślonych wyżej granicach. Należy podkreślić, że nie ma przy tym znaczenia pochodzenie proboszcza. W rozważaniach nie uwzględniono natomiast pieczęci należących do plebanów, którzy urodzili się na Śląsku, a następnie wywędrowali do innych ziem. Z tego powodu przy określaniu miejscowości parafialnej proboszcza postuluję stosowanie formuły „proboszcz w [nazwa miejscowości]”, nie zaś „proboszcz z [nazwa miejscowości]”, gdyż ta druga może mylnie sugerować, iż chodzi o miejsce, z którego się on wywodził.

Przyjęta konstrukcja pracy ma charakter problemowy. Pierwsze trzy rozdziały poświęcone zostały analizie poszczególnych aspektów pieczęci. W pierwszym z nich skupiono się zatem na elementach formalnych odcisków, takich jak kształt, rozmiar, barwa wosku, sposób mocowania do dokumentu czy wygląd odwrocia. Rozdział drugi z kolei prezentuje inskrypcje obecne na badanych zabytkach. Przeanalizowano w nim zarówno krój pisma epigraficznego, jakim zostały wykonane, czy przekazywane przez nie treści, jak i pełnione funkcje. W rozdziale trzecim szeroko opisano problematykę ikonografii sigillów proboszczowskich, wydzielając przy tym typologię eksponowanych na nich wyobrażeń. Rozważania zamyka rozdział czwarty, poświęcony kwestiom związanym z funkcjonowaniem stempli plebańskich.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a, A 35b, AA 68, C 8, C 15, C 17, CC 11, CC 18, CC 19, DD 58, F 18, F 22, GG 39, GG 69, KK 5, KK 6, KK 17, KK 18, M 41, R 53b, T 4, T 5, T 25, Y 1, YY 4, YY 9, YY 10.

Dokumenty oznaczone sygnaturami chronologicznymi, 21 III 1318, 2 IX 1367, 29 XI 1382.

Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298, 15 VII 1356.

Dokumenty parafii w Koźuchowie, 23 II 1311, 8 V 1394, 9 XII 1409.

Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311, 26 VII 1403, 13 IV 1414, 19 I 1419.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31.

Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu

Akta miasta Raciborza, nr 7.

Archiwum Państwowe w Opolu

Akta miasta Głubczyc, nr 13.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557, 562.

Rep. 3, Księstwo Brzesko-Legnicko-Wołoskie, nr 410 (385), 423 (395).

Rep. 66, Fundacja św. Macieja we Wrocławiu, nr 43 (51), 71 (78), 87 (94), 128 (134), 234 (235), 251 (252), 256 (257), 258 (259), 274.

Rep. 67, Klasztor premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu, nr 314 (341), 379 (405), 380 (406), 381 (407a), 386 (411).

Rep. 71, Klasztor premonstratensek w Czarnowasach, nr 26 (28).

Rep. 76, Kolegiata Najświętszej Marii Panny w Głogowie, nr 71 (83).

Rep. 83, Klasztor cystersów w Krzeszowie, nr 41 (60).

Rep. 84, Klasztor cystersów w Henrykowie, nr 97 (124).

Rep. 88, Klasztor cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim, nr 13 (45), 48 (74a), 51 (76), 54 (79).

- Rep. 91, Klasztor cystersów w Lubiążu, nr 32 (40), 208 (218), 257 (267), 340 (348), 346 (345).
- Rep. 102, Kolegiata w Nysie i Otmuchowie, nr 6, 31, 37, 60, 70, 302.
- Rep. 103, Klasztor krzyżowców Bożego Grobu w Nysie, nr 21, 22.
- Rep. 116, Klasztor kanoników regularnych w Żaganiu, nr 184 (183), 197 (196).
- Rep. 123, Klasztor benedyktynek Najświętszej Marii Panny w Strzegomiu, nr 46, 76.
- Rep. 125, Klasztor cysterek w Trzebnicy, nr 132 (148), 142 (158), 263 (277), 266 (280), 181 (196).
- Rep. 132a, Depozyt parafii w Lwówku Śląskim, nr 13.
- Archiwum Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kłodzku
Sygn. 123 (dawna sygn.: A.8.I).
- Muzeum Narodowe we Wrocławiu
Sygn. S-X-2140/M.Śl.
- Národní archiv v Praze
Maltézští rytíři – české velkopřevorství, nr 152, 228, 229, 364, 788, 796, 1719, 1729, 1738.
- Státní okresní archiv v Opavě
Archiv města Opava, inv.č. 193, sign. IV/4.

Źródła drukowane

- Regesten zur schlesischen Geschichte 1301–1315*, Hrsg. Colmar Grönhagen, Konrad Wutke, Breslau 1892 (Codex diplomaticus Silesiae, Bd. 16).
- Regesten zur schlesischen Geschichte 1316–1326*, Hrsg. Colmar Grönhagen, Konrad Wutke, Breslau 1898 (Codex diplomaticus Silesiae, Bd. 18).
- Schlesisches Urkundebuch*, Bd. 4, Hrsg. Winfried Irgang, Köln–Wien 1988.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 6, Hrsg. Winfried Irgang, Daphne Schade-waldt, Köln–Weimar–Wien 1998.
- Urkunden des Klosters Kamenz*, Hrsg. Paul Pfotenhauer, Breslau 1881 (Codex diplomaticus Silesiae, Bd. 10).

Opracowania

- Adamczewski Marek, *Pieczęcie urzędowe władz lokalnych z obszaru Polski centralnej*, cz. 1: *Pieczęcie władz kościelnych do połowy XX wieku*, Zgierz 2010.
- Adamczewski Marek, *Uwagi w sprawie systemów sfragistycznych i typologii pieczęci miejskich*, [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia – metody badań – interpretacje*, red. Zenon Piech, Warszawa 2015, s. 99–144.
- Baniecki Adam, Bednarek Dariusz, Żygadło Dorota et al., *Materiały do polskiego słownika sfragistycznego*, „Archiwista Polski”, 15 (2010), 3, s. 43–56.
- Banik Joanna, *Ikonografia pieczęci śląskich Pogorzeliów*, [w:] *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*, red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski, Wrocław 2002 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2478, Historia 169), s. 371–379.

Streszczenie

Prezentowana publikacja jest analizą zasygnalizowanego w jej tytule działu sfragistyki, obejmującego pieczęcie należące do plebanów kościołów parafialnych. Monografia oparta została na materiale źródłowym zgromadzonym w wydany przez Księgarnię Akademicką w 2024 r. *Katalogu pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych (do 1419 roku)* i składa się ze wstępu, zakończenia oraz czterech rozdziałów, w których opisano poszczególne aspekty badanych pieczęci. W rozdziale pierwszym przeanalizowano elementy formalne sigillów, takie jak kształt, rozmiar, barwa wosku, sposób mocowania odcisków do dokumentów i wygląd odwrocia. W rozdziale drugim zajęto się obecnymi na pieczęciach plebańskich inskrypcjami, przede wszystkim otokowymi legendami, zwrócono uwagę na krój pisma epigraficznego, treść legend, stosowane w nich abrewiacje i znaki specjalne oraz pełnione przez nie funkcje. Przedstawiono również zagadnienie innych inskrypcji niebędących legendami występujących na analizowanych zabytkach. Rozdział trzeci dotyczy z kolei problematyki ikonografii pieczęci plebańskich. W jego pierwszej części dokonano podziału zgromadzonego materiału sfragistycznego – zgodnie z przyjętą przez autorkę typologią – na pieczęcie ze znakami osobistymi dysponenta, pieczęcie ze znakami zakonnymi, pieczęcie z motywami hagiograficznymi oraz podtypy mieszane i przeanalizowano je następnie w kolejnych podrozdziałach. Ostatni, czwarty rozdział dotyczy natomiast funkcjonowania pieczęci proboszczów śląskich. Zawarte w nim rozważania skupiają się na źródłach motywów pojawiających się w ikonografii tych pieczęci, ich trwałości na sigillach kolejnych plebanów posługujących w tej samej parafii oraz zachowanych nielicznych systemach sfragistycznych śląskich proboszczów. W zakończeniu podjęto m.in. zagadnienie

podziału komunikatów wyrażanych przez analizowane artefakty na treści typowe i indywidualne oraz sformułowano postulaty badawcze na przyszłość.

Słowa kluczowe: sfragistyka, średniowiecze, proboszczowie, Śląsk, pieczęcie

Summary

Sphragistics of Parish Priests of Silesian Parish Churches in pre-Hussite Times (until 1419)

The presented publication is a monographic analysis of the section of sigillography indicated in its title, which are seals belonging to parish priests. It is based on source material gathered in the *Catalogue of Seals of Silesian Parish Priests (up to 1419)* published by Księgarnia Akademicka in 2024. The publication consists of an introduction, conclusion, and four chapters describing various aspects of the studied seals. The first chapter analyzes the formal elements of the seals, such as shape, size, wax color, method of attaching the imprints to documents, and the appearance of the reverse side. The second chapter deals with the inscriptions present on parish priests' seals, primarily the surrounding legends. Attention is paid to the epigraphic script, the content of the legends, the abbreviations and special signs used in them, and their functions. It also presents the issue of other inscriptions found on the analyzed artifacts that are not legends. The third chapter addresses the iconography of parish priests' seals. In its first part, the gathered sigillographic material is divided according to the typology adopted by the author into seals with personal signs of the holder, seals with monastic signs, seals with hagiographic motifs, and mixed subtypes, and then analyzed in subsequent subsections. The last, fourth chapter concerns the functioning of Silesian parish priests' seals. The considerations contained in it focus on the sources of motifs appearing in the iconography of these seals, their durability on the seals of successive parish priests serving in the same parish, and the few preserved

sigillographic systems of Silesian parish priests. The conclusion addresses, among other things, the issue of dividing the messages expressed by the analyzed artifacts into typical and individual content and formulates research postulates for the future.

Keywords: sphragistics, Middle Ages, parish priests, Silesia, seals

Publikacja jest pierwszym w polskiej historiografii kompletnym opracowaniem sfragistyki przedstawicieli niższego kleru, jakimi byli plebani kościołów parafialnych. Autorka wyczerpująco omówiła wszystkie najważniejsze aspekty pieczęci należących do tych duchownych: od elementów formalnych badanych zabytków, przez obecne na nich inskrypcje i wyobrażenia, po ich interpretację i wykorzystanie. Czytelnik odnajdzie zatem informacje nie tylko o tak technicznych cechach pieczęci jak dominujący dla badanej grupy kształt czy stosowane barwy wosku, ale dowie się również o możliwych inspiracjach dla występujących na nich motywów ikonograficznych czy wyrażanych przez nie komunikatach. Książka zainteresuje nie tylko samych historyków, ale również badaczy historii sztuki, nauk pomocniczych historii czy dziejów Śląska.

Jagna Rita Sobel – absolwentka studiów historycznych w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, obecnie doktorantka w Kolegium Doktorskim Historii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Członkini poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Heraldycznego oraz Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii. Trzykrotna stypendystka Stypendium Ministra

Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla studentów za znaczące osiągnięcia naukowe na rok akademicki 2021/2022, 2022/2023 i 2023/2024. Laureatka pierwszego miejsca Nagrody im. Aleksandra Gieysztora w kategorii artykuły za rok 2023. Jej zainteresowania naukowe obejmują historię ziem polskich (w szczególności Śląska) w średniowieczu oraz nauki pomocnicze historii, w tym przede wszystkim sfragistykę i dyplomatykę. Obecnie prowadzi badania nad kancelarią biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbnej w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Perły Nauki II”.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-311-9

